

העשרה¹

צמתים מרכזיים

שגיבשו את התפיסה והפעילות הלאומית באירופה

בחלקו הראשון של הספר עסקנו בעליית התפיסה הלאומית באירופה. עסקנו בגורמים שהעלו תפיסה זו, בחנו את ההתפתחויות הרעיוניות שחלו בתפיסה הלאומית וראינו את השפעתה על מהלך האירועים ההיסטוריים. בפרק זה נסכם בקצרה את ההתפתחויות והאירועים המרכזיים, אשר גיבשו את דרכה של התפיסה והפעילות הלאומית בין השנים 1776 – 1919.

1. תהליך עליית הלאומיות באירופה

התפיסה הלאומית המודרנית, אשר עלתה לראשונה באירופה בסוף המאה ה-18 שאפה לבטל את ההסדרים הקיימים ולייסד במקומם סדר פוליטי ומדיני חדש, שבו תהיה הריבונות בידי העם ולא בידי שושלות מלוכניות. במהלך המאה ה-19 התפתחו בתפיסה זו שתי מגמות יסוד:

1 (א) המגמה הליברלית

התפיסה הלאומית הליברלית התפתחה בארצות בהן גרו כל בני קבוצת הלאום, אשר היו בעלי אחידות רבה מבחינה אתנית. בשל כך, לאומיות זו לא נאלצה להתגונן מפני איום חיצוני על מאפייניה האתניים או להיאבק למען קיבוץ בני הקבוצה האתנית במדינה אחת. לאומיות זו יכולה הייתה להתרכז במאבק להשגת חירותם האישית של בני קבוצת הלאום מידי הריבון הקיים. אמנם היה קיים יסוד אתני בלאומיות זו, אך מכיוון שהאתניות לא סבלה מאיום, הודגש בה היסוד האוניברסלי, שדחף להפצת התפיסה הלאומית ולייסוד סדר עולמי חדש שיתבסס על הלאומיות הליברלית.

המהפכה האמריקאית, שפרצה בשנת 1776, והמהפכה הצרפתית, שפרצה בשנת 1789, מהווים דוגמאות מובהקות לאירועים היסטוריים שנבעו מתוך עליית התפיסה הלאומיות הליברלית² הגורמים שהביאו להפצתה של תפיסה זו היו תהליכי השינוי החברתיים והרעיוניים העמוקים, שהתרחשו באירופה וכיבושי נפוליאון.

1 (ב) המגמה האתנית לגוניה

התפיסה הלאומית האתנית על גוניה השונים נולדה בקרב קבוצות אתניות, אשר חיו במסגרות מדיניות שבהן התקיים גיוון אתני ניכר (הלאומיות הליברלית-אתנית), בקרב קבוצות אתניות שהיו מפוזרות בכמה מסגרות מדיניות נפרדות (הלאומיות הרומנטית) או בקרב קבוצות אתניות שחרדו מפני איום על עצם קיומן הלאומי (הלאומיות האינטגרלית).

להבדיל מהלאומאים שהחזיקו בתפיסה הלאומית-ליברלית, מיקדו הלאומאים שהחזיקו בתפיסה הלאומית-אתנית תשומת לב רבה יותר בקידום היעדים האתניים. ברוב התפיסות הלאומיות האלה ניתן למצוא מאפיינים של התפיסה הליברלית (הלאומיות הליברלית-אתנית ובמידה מסוימת גם בלאומיות הרומנטית), בעוד שחלק מהתומכים בגישה הלאומית האתנית דחו במפורש את הנחות היסוד הליברליות (הלאומיות האינטגרלית).

¹ פרק זה הוא פרק העשרה לספר "הלאומיות המודרנית וראשית הציונות" (יגאל משעול; היי סקול).
² תפיסה לאומית זו התקיימה גם בבריטניה, בה פעלו כמה מהוגי הדעות החשובים של תנועת ההשכלה ובהם תומס הובס וג'ון לוק. תפיסה זו באה לידי ביטוי במסגרת תיקוני החקיקה שנחקקו בבריטניה במחצית הראשונה של המאה ה-19.

אירועי אביב העמים, שפרצו בשנת 1848, תהליך איחוד איטליה שהסתיים בשנת 1861, ואיחוד גרמניה שהתרחש בשנת 1871, מהווים דוגמאות מובהקות לאירועים היסטוריים שנבעו מתוך עליית התפיסה הלאומית האתנית.

2. הלאומיות כגורם במערכת הבינלאומית

במהלך המאה ה-19 הפכה הלאומיות לגורם משמעותי, שהשפיע על ההתרחשויות בזירה הבינלאומית. השפעה זו באה לידי ביטוי בשלוש התרחשויות היסטוריות מרכזיות בתקופה בה עסקנו:

☞ **האימפריאליזם:** התפיסה הלאומית בה החזיקו מדינאים רבים באירופה, תרמה להעצמת המגמות האימפריאליסטיות באירופה, למרות שהתועלת שבפעילות זו לא הייתה ברורה.

☞ **מלחמת העולם הראשונה:** הלאומיות הייתה אחד הגורמים המרכזיים שהביאו לפרוץ מלחמת העולם הראשונה. כפי שראינו, שורשיה של מלחמה זו היו נעוצים, בין השאר, במתח הלאומי ששרר בין צרפת לגרמניה (על רקע מלחמת 1871), במתח הלאומי ששרר בין בריטניה לגרמניה (על רקע המרוץ האימפריאליסטי) ובמתחים הלאומיים ששררו באימפריה האוסטרו-הונגרית (רצח נסיך הכתר האוסטרי בידי לאומאי סרבי היה לגורם הישיר שהביא להתפרצות המלחמה).

☞ **תוצאות מלחמת העולם הראשונה:** חזונו המדיני של נשיא ארה"ב וילסון, שנוסח בנאום ארבע עשרה הנקודות, ביטא את ההכרה הגוברת ברגשות הלאומיים כגורם בעל משקל במערכת הבינלאומית. הכרה זו ותבוסתן של מדינות המרכז בסוף המלחמה הביאה לפירוקן של אימפריות רב לאומיות ואפשרה את הקמתן של מדינות לאום חדשות.